

PAPER DETAILS

TITLE: Selçukluların Nîsâbur'a Girisi ve Gazneli Bürokrasisinin Tepkisi

AUTHORS: Mustafa DEMIRCI,Sinan SAÇAR

PAGES: 281-292

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1725177>

Selçukluların Nîşâbur'a Girişi ve Gazneli Bürokrasisinin Tepkisi

Mustafa DEMİRCİ*
Sinan SAÇAR**

ÖZ

Türk, İslam ve dünya tarihinde önemli bir yere sahip olan Selçuklular, 10. yüzyılın sonlarından itibaren Doğu İslam dünyası içinde meydana gelen siyasi olaylarda rol oynamaya başlamışlardır. Bu dönemde Sâmânîler, Karahanlılar ve Gazneliler arasındaki siyasi ortamda Selçuklular, çevresindeki bu devletler tarafından kimi zaman destek için başvurulmuş kimi zaman da tehdit olarak algılanan bir güç olarak karşımıza çıkmışlardır. Selçukluların 1035 yılında Ceyhun nehrini geçerek Horasan bölgesine girmeleri sadece kendi geleceklerini değil bölgenin de siyasi geleceğini derinden etkilemiştir. Selçuklular, Gaznelilerin hâkimiyetindeki topraklara girdikten sonra Gazneli idarecilerle temasa geçmişler ve devlet hizmetine girmek istediklerini bildirmişlerdir. Selçukluları kendileri için tehdit olarak gören Gazneliler ise yaşanan bu beklenmedik gelişmeye karşı önlem alma yoluna gitmişlerdir. Bunu takiben Sultan Mesud, Selçuklular üzerine ordular sevk ederek cevap vermeyi tercih etmiştir. 1035 tarihinden 1040'taki Dandanakan savaşına kadar geçen süreçte Horasan'da Gazneliler ile Selçuklular arasında yaşanan mücadeleler Büyük Selçuklu Devletinin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Selçukluların 1038 yılındaki Serahs galibiyeti Gaznelilerin bölgedeki askeri gücüne büyük bir darbe vururken Selçukluların da Horasan'ın merkezi olan Nîşâbur şehrini ele geçirmelerine sebep olmuştur. Bu olay Selçukluların devlet sahibi olma düşüncelerini güçlendirmekle kalmamış bu yönde karar almalarına ve hareket etmelerine de olanak sağlamıştır. Bu süreçte Selçuklular, Gaznelilerin Nîşâbur'daki bir kısım idareci ve ileri gelenleriyle işbirliği yaparak onların da desteklerini sağlamışlardır. Bu çalışmada, Selçukluların Horasan'da devletleşme süreçlerinde önemli bir yer işgal eden Nîşâbur'un Selçuklu Türkmenleri tarafından ele geçirilmesi olayı ve buna karşı Nîşâbur'daki dolayısıyla Horasan'daki Gazneli bürokrasisinin bu olaya tepkisi ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklular, Gazneliler, Horasan, Nîşâbur

The Entrance of Seljuks to Nishabur and the Reactions of Ghaznavid Bureaucracy

ABSTRACT

The Seljuks that had a crucial place in the world, the Turkish and the Islamic histories from the end of the tenth century onwards commenced to take their parts in the political events of the Eastern Islamic World. In this period, in some cases Samanids, Karakhanids and Ghaznavids applied to Seljuks for their supports. In some cases Seljuks was perceived as a threat in the political space between those states. The crossing of the Seljuks over the Oxus River into Khorasan in 1035, affected not only the political future of their own but also the region's. After the Seljuks came into the lands under the rule of Ghaznavids, they contacted the authorities of Ghaznavids and stated that they wanted to be at the state service. Ghaznavids perceived the Seljuks as a threat for themselves and went on to take precaution against that unexpected development. Afterwards, Sultan Masud preferred to respond by sending armies to the Seljuks. The competition over Khorasan between Seljuks and Ghaznavids in between 1035 and Dandanakan war in 1040 had led to the foundation of the Seljukid state. The Serahs Victory of Seljuks in 1038 inflicted a heavy blow to the military force of the Ghaznavids in the region. Also it led to the capture of Nishabur, where was the center of Khorasan, by the Seljuks. This event strengthened the idea of having a state among the Seljuks and triggered Seljuks to take necessary decisions and to act on that way. In this phase, the Seljuks cooperated with some of the rulers and prominent figures of Ghaznavids in Nishabur and took their support as well. In this study, the capture of Nishabur by Seljukid Turkomans that had an important place in the foundation of the Seljuk state, and the reactions of Ghaznavid bureaucracy in Nishabur and Khorasan will be evaluated.

Keywords: Seljuks, Ghaznavids, Khorasan, Nishabur

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, orcid no: 0000-0001-9056-2389, mustdemirci@hotmail.com

** Arş. Gör., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, orcid no: 0000-0003-0387-518X, sinansacar@ibu.edu.tr

Makalenin Gönderim Tarihi: 19.03.2019; Makalenin Kabul Tarihi: 01.04.2019

1.Giriş

Selçukluların atası olan Selçuk Bey'in (ö. 1007?) kendi maiyetiyle beraber 10. yüzyılın ikinci yarısında Oğuz Yabgu devletinden ayrılarak Seyhun nehri kıyısında bulunan ve Müslümanlarla gayrimüslim Türkler arasında sınır şehri olan Cend bölgesine gelmesi Selçukluların tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur (Mirhând, 2015: 15-16; Sadrüddin Hüseyinî,1999: 2; İbnü'l-Esir, 1991: 361-362). Bu tarihten itibaren devletlerarası siyasette rol oynamaya başlayan Selçuklular, zaman içinde önemli bir bölgesel aktör haline gelmişlerdir. Bu dönemde Mâverâünnehir bölgesine hâkim olmak isteyen Karahanlılar, Sâ mânîlerle mücadele halinde bulunmaktaydılar. Bu durumdan istifade eden Selçuklular, Sâ mânîlerle dostça ilişkiler geliştirerek Buhara yakınlarındaki Nur kasabasına ve etrafındaki otlaklara sahip olmuşlardır (985-986) (Hamdullah Kazvinî, 2018: 342; İbnü'l-Esir, 1991: 362; Köymen, 2011: 34-35). Sâ mânîlerin, Karahanlılar tarafından ortadan kaldırılması ve son Sâ mânî hükümdarı Ebû İsmâil Muntasır'ın 1005 yılında öldürülmesinden sonra Selçuklular, Mâverâünnehir'deki bölgelerine çekilerek bir süre siyasi olaylardan uzak durmayı tercih etmişlerdir.

Selçuk Bey'in vefatından sonra ailenin başına geçen Arslan Yabgu (ö. 1032), Karahanlılar arasında meydana gelen iç mücadelelerde Karahanlılardan Ali Tegin'e (ö. 1034-1035) yardım etmiş ve onun 1020-1021 yılında Buhara'yı ele geçirerek bölgeye hâkim olmasını sağlamıştır (İbnü'l-Esir, 1991: 362-363; Genç, 2002: 14; Necef, 2005: 303; Köymen, 2011: 69). Böylece Ali Tegin, Arslan Yabgu'nun yardımıyla Buhara'da bir güç olarak ortaya çıkarken Selçuklular da Ali Tegin ile yapmış oldukları ittifak sayesinde Mâverâünnehir siyasetinde önemli bir unsur haline gelmişlerdir. Bu durum Karahanlılardan Yusuf Kadır Han'ın (ö. 1031), Ali Tegin ve Arslan Yabgu'ya karşı Gazne hükümdarı Sultan Mahmud'la (ö. 1030) iş birliği yapmasına kadar devam etmiştir. Bu ittifak neticesinde Sultan Mahmud'un 1025 yılında Ceyhun nehrini geçerek bölgeye gelmesi Ali Tegin'in Buhara'dan kaçması ve Arslan Yabgu'nun esir edilerek Kâlincâr kalesine gönderilmesiyle sonuçlanmıştır (Zahîrû'd-dîn Nîşâbûrî, 2018: 76-78; Reşîdû'd-din, 2011: 74-76; Râvendî, 1999: 86-89). Bu tarihten itibaren Selçuk Bey'in torunları olan Tuğrul (ö. 1063) ve Çağrı (ö. 1059) Beyler aile içinde ön plana çıkmaya başlamışlardır. Sultan Mahmud'un bölgeyi terk etmesiyle birlikte Buhara'ya tekrar hâkim olan Ali Tegin, yeniden Selçuklularla işbirliği yapmak istemişse de Selçukluların ona güvenememesi bu işbirliğini engellemiştir. Bunun üzerine 1029 ve 1030 yıllarında Ali Tegin ile Selçuklular arasında bir takım savaşlar meydana gelmiş ve neticede Mâverâünnehir'de barınamayacaklarını anlayan Selçuklular, Hârizm taraflarına çekilmek zorunda kalmışlardır (İbnü'l-Esir, 1991: 363; Mirhând, 2015: 36; Barthold, 2017: 313; Turan, 2005: 93; Özgüdenli, 2017: 58). Bununla birlikte bir süre sonra Ali Tegin ile Selçukluların arası düzelmiştir. 1032 yılında Ali Tegin ile Gaznelilerin Hârizm valisi Altuntaş arasında Debûsiye'de* meydana gelen savaşta Selçukluların, Ali Tegin'in yanında yer almaları bu durumu kanıtlamaktadır (Köymen, 2011: 143; Turan, 2005: 93). Altuntaş'ın bu savaşta aldığı yaradan dolayı bir süre sonra vefat etmesi üzerine Hârizm valiliğine, Sultan Mesud (ö. 1041) tarafından Altuntaş'ın oğlu Harun getirilmiştir. Harun 1034 Ağustosundan itibaren Hârizm'de okunan hutbelerden Sultan Mesud'un adını kaldırarak Gaznelilere karşı isyan etmiştir. Amacı Horasan bölgesini ele geçirmek olan Hârizmşah Harun bunun için Ali Tegin ile işbirliği yapmış ve Selçukluları da kendi yanına çekmeyi başarmıştır (Beyhakî, 2019: 648). Savaş hazırlıklarını tamamladıktan sonra 1035 baharında ordusuyla birlikte merkezi Gürgenç'ten çıkan Harun hareketinden kısa bir süre sonra suikasta uğrayarak kendi köleleri tarafından öldürülmüştür (Nisan 1035) (Beyhakî, 2019: 652; Merçil, 1989: 60).

Bu olay, bu sırada Harun'un öncü kuvvetleri olarak Hârizm sınırında bulunan Selçukluları derinden etkilemiştir. Harun'un ölümüyle birlikte Hârizm'de meydana gelen karışıklık Selçukluların bu bölgede kalamayacaklarını göstermiştir. Ayrıca eski düşmanları olan Cend emiri Şah Melik'in bulundukları yere yakın olması bölgeyi kendileri için güvenli yer olmaktan çıkarmıştır**. Bunun yanında Ali Tegin'in 1034-35 kışında vefat etmesi üzerine yerine geçen oğulları ile Selçuklular arasında husumet bulunması Selçukluların tekrar Mâverâünnehir'e dönmelerini de imkânsız kılmıştır. Bütün bu sebeplerden dolayı Selçuklular kendileri için tek çıkar yol olarak gördükleri Horasan'a göç etmeye karar vermişlerdir. Ayrıca daha önceden

* Debûsiye şehri Mâverâünnehir bölgesinde olup Buhara-Semerkant yolunun aşağı-yukarı ortasında bulunmaktadır. (Minorsky, 2008: 68)

** Selçuklular, Hârizm'de bulundukları sırada Şah Melik'in saldırısına uğrayarak birçok kayıp ve esir vermişlerdir. (Beyhakî, 2019: 649)

Horasan'a geçmiş olan Türkmenlerin bölgedeki faaliyetleri de Selçukluların bu kararı almasında etkili olmuştur*. Bu sebeplerden dolayı Selçuklular 1035 baharında yeni bir yurt bulmak amacıyla Gazneli devletinden izin almadan Horasan'a geçmişlerdir. Ceyhun nehrini geçtikleri andan itibaren etraflarına bölgedeki Türkmenlerinde katılımıyla Selçukluların sayısı kısa sürede 10.000 atlıya çıkmıştır (Beyhakî, 2019: 436; Sümer, 1999: 102; Agacanov, 2010: 299).

Selçuklular, Horasan'a geçtikten sonra Gaznelilerin Horasan Sahib-i Divan-ı'na** mektup yazarak Horasan'a geçme sebeplerini ve niyetlerini açıklamışlar, devlet hizmetine girmek istediklerini bildirmişlerdir (Beyhakî, 2019: 436-437; İbnü'l-Esir, 1991: 364; Piyadeoğlu, 2017: 47). Bu durumdan haberdar edilen Sultan Mesud hızlı bir şekilde Nîşâbur'a gelerek devlet erkânıyla durumu müzakere etmiştir. Selçukluları tehdit olarak gören Sultan Mesud, Beydoğdu komutasındaki büyük bir orduyu Haziran 1035 tarihinde Selçuklular üzerine göndermiştir. Bu gelişme karşısında savaşmaktan başka bir çare görmeyen Selçuklular, Nesâ yakınlarında Gazne ordusunu büyük bir hezimete uğratmıştır (İbnü'l-Esir, 1991: 364-365; Beyhakî, 2019: 449; Zahîru'd-dîn Nîşâbü'rî, 2018: 80; Cûzcânî, 2015: 68-69; Reşîdü'd-din, 2011: 84; Sadrüddin Hüseyinî, 1999: 3-4; Mirhând, 2015: 43; Münecimbaşı, 2017: 52; Râvendî, 1999: 93-94; Ahmed b. Mahmud, 2011: 28-29). Selçuklular galip gelmelerine rağmen Gazneli devletinin gücünü göz önünde bulundurarak Nîşâbur'a elçi göndermişlerdir. Canlarını korumak için savaştıklarını belirterek yaşananlardan dolayı üzüntü duyduklarını ifade etmişlerdir. Gazneliler ve Selçuklular arasında gelip giden elçiler ve yapılan müzakereler sonucunda Sultan Mesud, Nesâ, Ferâve ve Dihistân'ın yönetimini Selçuklulara bırakmak zorunda kalmış ve Selçuklu liderlerine hil'at, menşur ve sancak göndermiştir (28 Ağustos 1035)***. Böylece Selçuklular, Gazneliler tarafından siyasi bir güç olarak resmen tanınmışlardır.

2.Serahs Savaşı ve Nîşâbur'un Selçukluların Eline Geçmesi

Selçukluların, Gazneli ordusunu Nesâ'da yenilgiye uğratarak kendilerini siyasi ve askeri bir güç olarak kabul ettirmeleri bölgede önemli gelişmelerin habercisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Selçuklularla yapılan anlaşma neticesinde Sultan Mesud'un Nîşâbur'dan ayrılarak Herat'a oradan da Belh'e gitmesi (Kasım 1035) Türkmenleri cesaretlendirmiş, Horasan bölgesinde yağmalar yapmalarına sebep olmuştur. Ocak 1036'dan itibaren Sultan Mesud'a gönderilen haberlerde, Horasan'da düzenin bozulduğu ve asayişin kalmadığından yakınılmıştır. Eğer gerekli önlemler alınmazsa Horasan'ın büyük bir yıkıma uğrayacağı ve hatta elden çıkabileceği bildirilmiştir (Beyhakî, 2019: 463; İbnü'l-Esir, 1991: 366). Bunun üzerine Sultan Mesud, Hâcib Subaşı komutasında On bin süvari ve beş bin piyadeden oluşan bir orduyu bölgeye göndermek zorunda kalmıştır. Böylece Horasan'ın Türkmenlerden temizlenmesi amaçlanmıştır.

Bu dönemde Hârizm'den Gazne'ye gönderilen casus raporlarında Selçuklular ile Hârizmşah İsmail Handan arasında elçilerin gidip gelmekte olduğu bildirilmiştir (2 Temmuz 1036)****. Bundan başka Karahanlılardan Buğra Han'ın Selçuklu liderlerine mektuplar yollaması ve onları desteklemesi****, Selçukluların Gaznelilere karşı aktif ve akılcıca bir siyaset izlediklerini ortaya koyması bakımından önemlidir.

* Sultan Mahmud 1025 yılında Ceyhun nehrini geçerek Arslan Yabgu'yu hile ile esir ettikten sonra bölgeden ayrılırken beraberinde dört bin çadırılık Selçuklu topluluğunu da Horasan'a geçirerek Nêsa ve Bâverd arasındaki bölgeye bunları yerleştirmiştir. Yabgulular olarak adlandırılan bu Türkmenler bir süre sonra bölgede karışıklıklara sebep olarak isyan etmişlerdir. (Cûzcânî, 2015: 60-63; Ahmed b. Mahmud, 2011: 24; El-Bundarî, 2016: 3; Alkan, 2014: 152)

** Devletin iç ve dış bütün yazılı haberleşmesinin idaresi ve belgelerin hazırlanmasıyla görevli olan divanın âmirine Gaznelilerde Sahib-i Divan-ı Risalet denmektedir. Horasan Sahib-i Divanı'nda bu divan'a bağlıdır. (Nuhoglu, 1995: 246)

*** Sultan Mesud tarafından "dihkân" unvanı verilen Selçuklu liderlerinden Çağrı Bey'e Dihistân, Tuğrul Bey'e Nesâ, Musa Yabgu'ya da Ferâve bölgesi verilmiştir. (Beyhakî, 2019: 457; İbnü'l-Esir, 1991: 365; Cûzcânî, 2015: 69)

**** Gelen haberde Altuntaş'ın oğlu İsmail Handan'ın Hârizm'de kontrolü sağladığı, Gaznelilerle işbirliği yapanları ve abisine suikast düzenleyenleri öldürdüğü bildiriliyordu. Ayrıca İsmail ile Türkmenler (Selçuklular) arasında elçilerin gelip gittiği ifade ediliyordu. (Beyhakî, 2019: 465-466; Köymen, 2011: 230)

***** 1037 yılında Gazneli askerler tarafından Ceyhun nehrî kıyısında Buğra Han adına Selçuklulara casusluk yapan bir kunduracı yakalanmıştır. Bu kişinin üzerinden Buğra Han tarafından Tuğrul, Çağrı, Yabgu ve Yinalılara hitaben yazılmış mektuplar ele geçirilmiştir. Bu mektuplarda Buğra Han, Gaznelilerle olan mücadelelerinde Selçukluların yanında olduğunu ifade ederek askeri yardım vaadinde bulunmaktaydı. (Beyhakî, 2019: 493-494; Hunkan, 2011: 191)

Sultan Mesud 6 Ekim 1036 tarihinde Gazne'den ayrılarak Büst şehrine gitmiş ve buradayken 11 Kasım 1036 tarihinde Selçuklu elçileri gelmiştir*. Selçuklular hükümdara sunulmak üzere göndermiş oldukları mektupta Horasan'da yaşanan olaylardan kendilerinin sorumlu olmadığını, yağma ve akınların bölgedeki diğer Türkmenler tarafından gerçekleştirildiğini belirterek kendilerinin bu işin dışında olduklarını ifade etmişlerdir. Bunun yanında kendilerine verilen bölgenin darlığından şikâyetle bulunan Selçuklular Merv, Serahs ve Bâverd'in de kendilerine bırakılmasını talep etmişlerdir. Ayrıca bu şehirlerin vergilerini askeri hizmet karşılığında maaş olarak istemişlerdir. Bu sayede kendilerine verilen her görevi yerine getireceklerini ve Horasan'da kargaşaya sebep olan Türkmenlerin faaliyetlerini önleyeceklerini söylemişlerdir. Diğer yandan Selçuklular büyük bir orduyla Horasan'a gönderilmiş olan Hâcib Subaşı'nın Nîşâbur ve Herat'ta kalmasını istemişlerdir. Aksi halde Subaşı üzerlerine gelirse kendilerini savunmak zorunda kalacaklarını bildirmişlerdir. Böyle bir durum yaşamaları halinde de Sultan Mesud'a karşı duyulan saygının ortadan kalkacağını ifade etmişlerdir (Beyhakî, 2019: 470; Köymen, 2011: 232-233; Piyadeoğlu, 2017: 56; Merçil, 1989: 66; Turan, 2005: 96-97; Özgüdenli, 2017: 71-72). Selçukluların tehditle karışık bu cüretkâr talepleri karşısında öfkelenen Sultan Mesud onları cezalandırmak istemişse de vezir Ahmed b. Abdüssamed, Sultan'ı sakinleştirmiş ve Selçuklularla büsbütün teması kesmenin devlet açısından iyi sonuçlar doğurmayacağını ifade etmiştir. Bunun üzerine Selçukluların isteklerine olumlu yönde olmakla birlikte sert ve tatlı sözlerle karışık bir cevap hazırlanarak Selçuklu elçileriyle gönderilmiştir (18 Kasım 1036) (Beyhakî, 2019: 471).

Selçuklu ve Gaznelilerin, attıkları bu adımlarla birbirlerini oyalamaya çalıştıkları açıkça görülmektedir. Gazneliler büyük bir savaş için askeri hazırlıklara hız verirken, Selçuklular da küçük gruplara ayrılarak Horasan'a yaptıkları yağma akınlarını sıklaştırmışlardır. Öte yandan Yabgulu Türkmenleri de Selçukluların Horasan'da yaptıklarından cesaret alarak Kûhistan'da bulunan Tûn şehrini yağmalamışlardır (Beyhakî, 2019: 483; Köymen, 2011: 238). Bütün bu gelişmeler Gaznelilerin karşı karşıya kaldıkları meselenin ne kadar ciddi bir hal aldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Bu olaylar neticesinde Sultan Mesud vezirini Herat'a göndererek Hâcib Subaşı'yı onun emrine vermiştir. Vezir burada askeri hazırlıklarını tamamlayarak Hâcib Subaşı'nın ordusuyla birleşecek ve Horasan'daki Selçukluların sebep olduğu fitneye son verecektir. Böylece Horasan Türkmenlerden temizlenecek ve Selçuklular bölgeden atılacaktır (Beyhakî, 2019: 483). Herat'a giderek sefer hazırlıklarına girişen vezir, durumun ciddiyetini görerek kesin bir zaferin elde edilebilmesi için Sultan Mesud'un 1037 yazını Horasan'da geçirmesi gerektiğini yazmıştır. Bu sayede vezir, Subaşı ile birlikte Selçuklular üzerine yürüyerek Horasan'ı Türkmenlerden temizleyecek ve buna bağlı olarak da Rey bölgesinde Yabguluların sebep olduğu olaylar son bularak işler yoluna girecektir (Beyhakî, 2019: 487). Buna karşılık Sultan Mesud alınan önlemleri yeterli görerek Büst'ten Gazne'ye gitmiştir (26 Mayıs 1037). Vezirde emrindeki orduyla Türkmenler üzerine yürümüştür. Türkmenler ise Nesâ ve Ferâve'ye çekilmek zorunda kalmışlardır. Hâcib Subaşı Merv'e giderek bölgede bozulan düzeni yeniden tesis etmiş, Cûzcân ve Herat tarafları Türkmenlerden temizlenmiştir (Beyhakî, 2019: 488). Bu gelişmeler üzerine Sultan Mesud, veziri Gazne'ye çağırması ve vezirde 2 Temmuz 1037 tarihinde Gazne'ye dönmüştür**.

Horasan'da işlerin düzene girdiğine ve Selçukluların cezalandırıldığına inanan Sultan Mesud, Hindistan'a bir sefer yapmak istemiştir. Vezir ise bu düşüncüyü doğru bulmayarak Selçuklu meselesinin ciddiyetini koruduğunu bu sebeple Sultan'ın Hindistan yerine Horasan'a gitmesi gerektiğini söylemiştir. Sultan Mesud ise bu görüşe katılmayarak 5 Ekim 1037 tarihinde Hindistan (Hânsî) seferine çıkmıştır. Sultan Mesud, Hindistan yolundayken Horasan ve Rey'den Türkmenlerin harekete geçtiğine ve yağma akınları yaptığına dair haberler almıştır. Bu haberlere itibar etmeyen Sultan Mesud yoluna devam ederek alınması gereken tedbirleri vezire bırakmıştır. Türkmenler, Sultan Mesud'un Hindistan'da olmasını da fırsat bilerek 1037 kışından 1038 baharına kadar birçok saldırı gerçekleştirmişlerdir (Özgüdenli, 2017: 73; Piyadeoğlu, 2017: 60; Köymen, 2011: 244). Gazneli Ordusu ise kış aylarında gerçekleşen bu akınlara karşı

* Selçukluların gönderdiği elçiler iki kişi olup biri Buharalı bir âlim diğeri de bir Türkmen'di. Bunların Selçukluların en yakın adamlarından oldukları kaynaktaki vurgulanmıştır. (Beyhakî, 2019: 470; Köymen, 2011: 232)

** Vezir Gazne'ye geldikten sonra Sultan Mesud'la yaptığı toplantıda eğer Sultan Herat'a gelmiş olsaydı Horasan'ın tamamen Türkmenlerden temizlenmiş olacağını söylemiştir. Vezire göre her ne kadar Subaşı ve ordunun bölgede olmasından dolayı Türkmenler bir şey yapamasa da bu sorun kesin olarak çözülmüştür. (Beyhakî, 2019: 488-489)

herhangi bir müdahalede bulunamamış veya buna cesaret edememiştir. Selçuklular Tâlekân ve Fâryâb bölgelerini yağmalamışlardır (Beyhakî, 2019: 500). Diğer yandan Yabgulu Türkmenleri de Gazneli ordusunu yenilgiye uğratarak Rey şehrini ele geçirmişler ve tahribat yapmışlardır*. Bu sırada Nîşâbur'da bulunan ve Horasan ordularının komutanı olan Hâcib Subaşı ise Selçuklular üzerine ciddi bir harekette bulunamamıştır.

Hindistan seferinden büyük bir pişmanlıkla dönen Sultan Mesud, yaşanan bu olaylardan Hâcib Subaşı'yı sorumlu tutarak onu acizlikle suçlamıştır**. Hâcib Subaşı ise kendisini savunarak niyetinin savaş yapmak olduğunu fakat Nîşâbur'da bulunan devlet erkânının ve şehir ayanının Selçuklular üzerine yürümesine engel olduklarını bildirmiş ve nihai kararın Sultan Mesud'a ait olduğunu yazmıştır***. Sultan Mesud'da Hâcib Subaşı'ya gönderdiği haberde onun ordusuyla birlikte Selçuklular üzerine yürümesini ve onlarla meydan savaşı yapmasını istemiştir (Beyhakî, 2019: 504; Köymen, 2011: 248; Özgüdenli, 2017: 73; Merçil, 1989: 67-68; Piyadeoğlu, 2017: 62).

Bunun üzerine Hâcib Subaşı Nîşâbur'dan çıkarak Selçuklular üzerine yürümüştür (Beyhakî, 2019: 507; İbnü'l-Esir, 1991: 367; Râvendî, 1999: 95; Cûzcânî, 2015: 69-70; Hamdullah Kazvinî, 2018: 343; Reşidü'd-din, 2011: 86). Bu sırada Merv taraflarında bulunan Selçuklular Subaşının üzerlerine doğru gelmekte olduğunu öğrenince Gazneli ordusunun karşısına çıkmaya karar vermişlerdir (Beyhakî, 2019: 508). Bütün ağırlıklarını Merv çölüne bırakan Selçuklular Serahs tarafına hareket etmişlerdir. Başlarına gelebilecek her türlü durumu hesaplayan Selçuklular, herhangi bir yenilgi karşısında çöllere geri çekilerek bırakmış oldukları ağırlıkları alıp Horasan'ı terk etmeyi dahi düşünmüşlerdir. Böyle bir mağlubiyette Horasan'dan kendileri için daha güvenli bir yer olan Rey taraflarına gitmeyi uygun bulmuşlardır (Beyhakî, 2019: 508; Köymen, 2011: 249; Turan, 2005: 97; Özgüdenli, 2017: 73). Bununla birlikte Gazneli ordusuyla sonuna kadar savaşı da göze alan Selçuklular ilk olarak ani saldırılarla Gazneli ordusunu yıpratmak istemişlerdir (Turan, 2005: 98).

Nihayet Serahs yakınlarında mayıs ayının sonlarında veya haziran ayının başında iki ordu karşı karşıya gelmiştir (1038). Gün boyu süren savaşta Gazneli ordusu bir kez daha ağır bir mağlubiyete uğramıştır (Beyhakî, 2019: 509; İbnü'l-Esir, 1991: 367; Mirhând, 2015: 56; Râvendî, 1999: 95; Cûzcânî, 2015: 70; Ahmed b. Mahmud, 2011: 37; Yazıcızâde, 2017: 35). Hâcib Subaşı canını zor kurtararak yirmi adamı ile birlikte Herat'a kaçmış ve münhilerin (casusların) Sultanı yanıltmaları sonucu bu olayın meydana geldiğini söylemiştir (Beyhakî, 2019: 509; Köymen, 2011: 249-250; Turan, 2005: 98; Merçil, 1989: 68). Bu yenilgiyle birlikte Gaznelilerin Horasan hâkimiyeti büyük oranda sarsılmıştır. Bunun sonucunda artık Horasan'da Selçuklulara karşı koyabilecek ciddi oranda herhangi bir Gazneli kuvveti kalmamıştır.

Bu galibiyetle birlikte Selçuklular sayısız ganimet ve esir ele geçirmekle kalmayarak devlet kurma yolunda da büyük bir adım atmışlardır (Mirhând, 2015: 56-57; Turan, 2005: 98). Nitekim savaş sonunda toplanan kurultayda eski Türk geleneğine uygun olarak Horasan Selçuklu liderleri arasında paylaşılmıştır. Buna göre Çağrı Bey Merv, Musa Yabgu Serahs, Tuğrul Bey ise Nîşâbur'u almıştır (Turan, 2005: 98; Özgüdenli, 2017: 74). Böylece Selçuklular bağımsızlıklarını ilan ederek Horasan'da kendi devletlerini kurmuşlardır. Kurultayda alınan karar gereği de Selçuklu hanedanının ve devletin başına Tuğrul Bey geçmiştir****. Bu andan itibaren meydana gelen gelişmelerde Tuğrul Bey'in Selçuklu ailesi içinde ön plana çıkmaya başladığını açıkça ortaya koymaktadır. Buna bağlı olarak da Tuğrul Bey kazanılan zaferden sonra

* Yabgulu Türkmenleri (Irak Oğuzları) 1037 yılında Horasan'da ki karışıklıklardan istifade ederek Rey bölgesine gelmişlerdir. Gaznelilerin Rey valisi Taş Ferrâş'ı yenilgiye uğratarak öldüren Türkmenler ona yardıma gelen Ebû Hamdûy'u da yenmişler ve Rey şehrini yağmalamışlardır. (Beyhakî, 2019: 500-501; Sümer, 1999: 106; Köymen, 2011: 245)

** Horasan'da bulunan ordunun kethüdası Saîd-i Sarrâf ve ordunun münhisi Gazne'ye gönderdikleri mektuplarda Subaşı'yı suçlamışlardır. (Beyhakî, 2019: 501)

*** Sultan Mesud, Subaşı'nın mektubunu okuduktan sonra mektubu getiren görevliyle de bizzat görüşmüştür. Bu kişi Sultan'a, Selçuklu Türkmenlerine karşı Subaşı'nın elinde geleni yaptığını ve bu sayede Horasan şehirlerinin emniyet altında olduğunu söylemiştir. Ayrıca Selçuklularla meydan savaşı yapmanın doğru olmayacağını bununla birlikte hükümdar savaşa karar verirse de Subaşı'nın derhal orduyla Türkmenler üzerine yürüyeceğini belirtmiştir. (Beyhakî, 2019: 502-503)

**** İbrahim Yinal, Nîşâbur'a geldiği zaman Şehir ileri gelenlerine gönderdiği elçi ile onların vermiş oldukları cevabı Selçukluların büyüğü olarak Tuğrul'a yazdığını söylemesi ve Tuğrul'un Çağrı ile Yabgu'yu Serahs ve Merv'e tayin edeceğinden bahsetmesi bunu kanıtlamaktadır. (Beyhakî, 2019: 518; Cûzcânî, 2015: 71)

Horasan'ın merkezi konumunda olan Nîşâbur'a gelerek tahta çıkmış ve "es-Sultânü'l-muazzam" unvanıyla adına hutbe okunmuştur* (Haziran 1038).

3.Nîşâbur'un Selçukluların Eline Geçmesi Karşısında Gazneli Bürokrasisinin Tepkisi

Selçuklular, yukarıda bahsi geçtiği gibi Serahs zaferinden sonra bir kurultay toplayarak Horasan'ı kendi aralarında paylaşmışlardı. Bu kurultayda hükümdar olarak seçilmiş olan Tuğrul Bey'in payına Horasan'ın merkezi Nîşâbur düşmüştü. Her ne kadar Selçuklular Gazneli ordusunu yenilgiye uğratsa da Horasan şehirlerindeki Gazneli idarecilerin ve halkın onlara itaat edip etmeyeceklerini bilmiyorlardı. Bu andan itibaren Selçuklular Horasan da kendilerini meşru bir siyasi güç olarak kabul ettirmek istemişlerdir. Bu nedenle de Nîşâbur şehri Selçuklular için büyük bir önem taşımaktaydı. Çünkü buranın ele geçirilmesi Horasan'da Selçuklu hâkimiyetinin sağlanması konusunda güçlü bir adım demektir. Bu doğrultuda Selçuklular Serahs zaferinden kısa bir süre sonra Nîşâbur önlerinde görülmüşlerdir. Başlarında İbrahim Yinal'ın bulunduğu ve iki yüz kişiden oluşan bir grup, Selçukluların öncü kuvvetleri olarak Nîşâbur'a gelmişlerdir**. İbrahim Yinal'ın görevi, Nîşâbur şehrini teslim almak ve şehirde Tuğrul Bey adına hutbe okutmaktır (Beyhakî, 2019: 516; Köymen, 2011: 260; Akkuş ve Zeki, 2016: 194).

Nîşâbur'un Selçukluların eline geçmesi sürecinde rol oynayan Gazneli ümerasına baktığımız zaman karşımıza vali, kadı, sâlâr, berîd, hatip gibi görevliler çıkmaktadır. Sahip oldukları mevkiler nedeniyle şehrin Selçuklulara tesliminde bu kişiler kilit bir rol oynamıştır. Bu isimleri şu şekilde sıralayabiliriz: Ebu'l Fazl es-Sûrî (vali), Saîd b. Muhammed (kadı), Ebu'l-Kasım Ali (Sâlâr-ı Buzgân), İmam Muvaffak (hadis âlimi ve şafilerin reisi), Ebu İsmail Sabunî (hatip), Ebu'l-Muzaffer-i Cumahî (berîd).

3.1.Ebu'l Fazl es-Sûrî

Selçuklular Horasan'a girdikleri zaman Gazneli idarecilerden ilk irtibata geçtikleri kişi Nîşâbur yöneticisi ve Horasan Sahib-i Divan-ı olan Ebu'l Fazl es-Sûrî olmuştur. Selçuklular, Sûrî'ye göndermiş oldukları mektupta Horasan'a geçme sebeplerini açıklayarak Sûrî'den kendileri için aracı olmasını ve Gazneli veziri Ahmed b. Abdüssamed'i şefaatçi yaparak hizmet karşılığında Nesâ ve Ferâve bölgelerinin kendilerine bırakılmasını istemişlerdi (Beyhakî, 2019: 436-437; İbnü'l-Esir, 1991: 364). Fakat Sultan Mesud'un üzerlerine ordu göndermesi ve savaş yapmak zorunda kalmaları üzerine Selçuklular, Nîşâbur'a elçi göndermişler ve yaşananlardan Sûrî'yi sorumlu tutarak onu suçlamışlardır (Beyhakî, 2019: 455). Daha sonra ise Türkmenlerin çıkardıkları karışıklıklardan dolayı Sultan Mesud, Subaşı'yı büyük bir orduyla Horasan'a gönderdiği zaman Sûrî'yi bu ordunun ihtiyaçlarını karşılamakla görevlendirmişti (Beyhakî, 2019: 463). Bu süreçte başta Sûrî ve Kadı Saîd gibi Nîşâbur'da bulunan devlet erkânı ve şehir ayânı Subaşı'nın Selçuklular üzerine yürümesini doğru bulmayarak onun şehirden ayrılmasına engel olmuşlardır. Onların düşüncesinde eğer Subaşı Selçuklular üzerine yürür ve mağlup olursa Nîşâbur savunmasız kalacak ve Selçukluların en önemli hedefi haline gelecekti. Nihayet Sultan Mesud'un Subaşı'ya Selçuklularla savaş yapması yönündeki kesin emri karşısında Sûrî ve şehirdeki diğer ileri gelenler durumu kabullenmek zorunda kalmışlardır. Subaşı'nın Selçuklularla savaş yapmak üzere şehirden ayrılması üzerine Sûrî yollara haberciler yerleştirerek neticeyi beklemeye başlamıştır. Subaşı'nın yenilgiye uğradığı haberi Nîşâbur'a ulaşınca Sûrî şehirde örfî idare kurarak bazı kişileri idam etmiştir. Ardından da o sırada Nîşâbur'da bulunan Gaznelilerin Irak kumandanı Ebu Sehl Hamdûy ve şehirdeki hazineleri de yanına alarak Büst tarafına

* Tuğrul Bey adına Nîşâbur'da hutbe okutulması onun şehre gelmesinden önce gerçekleşmiştir. Şehri teslim almakla ve hutbe okutmakla görevlendirilmiş olan İbrahim Yinal, Tuğrul Bey şehre varmadan önce onun adına hutbeyi okutmuştur. (Beyhakî, 2019: 518-519; İbnü'l-Esir, 1991: 367; Râvendî, 1999: 95; Cûcânî, 2015: 70; Zahîrî'd-dîn Nîşâbü'rî, 2018: 81; Hamdullah Kazvinî, 2018: 343; Köymen, 2011: 264; Özgüdenli, 2017: 77; Merçil, 1989: 68)

** Selçuklu kuvvetlerinin Nîşâbur'a gelişi, İbrahim Yinal'ın şehrin teslimi konusunda Nîşâbur ileri gelenleri ile yaptığı müzakereler ve bu sürecin devamında yaşanan gelişmelerden Beyhakî'nin verdiği bilgiler sayesinde haberdar olmaktadır. Beyhakî bu bilgileri o sırada Nîşâbur Sâhib-i Berîd'i olan Ebu'l Muzaffer-i Cumahî'nin Gazne'ye gizli olarak göndermiş olduğu raporlara dayanarak vermiştir. (Beyhakî, 2019: 516; Köymen, 2011: 260; Özgüdenli, 2017: 76; Divitçioğlu, 1994: 79; Agacanov, 2006: 90; Sümer, 1999: 109)

hareket etmiştir. Şehri korumakla görevli askerlerde Sûrî ile beraber Nîşâbur'dan ayrılmışlardır* (Beyhakî, 2019: 511; Yazar, 2016: 135).

3.2.Kadı Saîd Ebu'l- Âla el- Üstüvâî

954 yılında Nîşâbur yakınlarında bulunan Üstüvâ kasabasında dünyaya gelen Saîd b. Muhammed genç yaşta Nîşâbur müftüsü olmuştur (Bahcivan, 2012: 395-396). Döneminde Horasan'da “şeyhü'l-Hanefiyye” olarak şöhret kazanmıştır (Bahcivan, 2008: 581). Sultan Mahmud ve Sultan Mesud dönemlerinde Nîşâbur'da uzun yıllar kadılık yapan Saîd nüfuzlu bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sûrî'nin ve beraberindekilerin Nîşâbur'u terk etmesi ve ardından da Selçuklu kuvvetlerinin şehir önünde görülmesi halkın büyük bir panik yaşamasına sebep olmuştur. İbrahim Yinal şehre bir elçi göndererek şehrin teslimini istemiş ve arkasından büyük bir ordunun Nîşâbur'a doğru gelmekte olduğunu bildirmiştir (Beyhakî, 2019: 516; Köymen, 2011: 260; Piyadeoğlu, 2017: 64; Özgüdenli, 2017: 77). İşte bu andan itibaren Kadı Saîd'in ismi ön plana çıkarak şehrin kansız bir şekilde Selçukluların eline geçmesinde büyük bir rol oynamıştır. Nîşâbur halkının ileri gelenleri Selçuklu elçisine verilecek cevabı belirlemek için şehrin büyüğü ve lideri olarak kabul ettikleri Kadı Saîd'e gitmişlerdir. Kadı Saîd kendisine gelenleri dinlemiş ve ortada yapılması gereken bir şey varsa bunun Sultan Mesud'a ait olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca karşılarında acımasız bir topluluğun olduğunu söyleyerek şehri Selçuklulara teslim etmenin en doğru karar olacağını söylemiştir (Beyhakî, 2019: 516-517; Köymen, 2011: 261; Yazar, 2016: 136). Bunun üzerine şehrin ileri gelenleri Selçukluları şehre kabul etmeye karar vererek elçiye cevaplarını bildirmişlerdir. Gelen cevaptan memnun olan İbrahim Yinal elçiyi tekrar göndererek şehir halkına güvence vermiş adil bir padişah olarak zikrettiği Tuğrul'un yakında şehre geleceğini söylemiş ve ertesi gün Nîşâbur'a gireceğini bildirmiştir**.

Kadı Saîd, İbrahim Yinal'ı karşılamaya çıkan şehir ayanı arasına katılmamış ve evine çekilmiştir. İbrahim Yinal'ın şehre girip Hurremek bahçesine inmesiyle birlikte Nîşâbur halkı gruplar halinde gelerek onu selamlamışlardır. İbrahim Yinal Cuma günü şehrin büyük camisine giderek hutbeyi Tuğrul Bey adına okutmuştur*** (Beyhakî, 2019: 518-519). Bu olaydan bir hafta sonra Tuğrul Bey'in habercileri şehre gelerek kendisinin gelmekte olduğunu bildirmişlerdir. Habercilerden üç gün sonrada Tuğrul Bey, çoğu zırhlı üç bin atlı ile Nîşâbur şehrine ulaşmıştır. Kadı Saîd bu süreçte İbrahim Yinal'da olduğu gibi Tuğrul Bey'i karşılamaya çıkan şehir ileri gelenleri arasına katılmayarak evinden çıkmamayı tercih etmiştir.

Şehre giren Tuğrul Bey kendisi için hazırlanan Şadyâh bahçesine gitmiştir. Kadı Saîd'in Tuğrul Bey'i karşılamamasından ve evinden çıkmamasından dolayı endişelenen ve bu durumdan rahatsız olan Nîşâbur ileri gelenleri onu ikna ederek Tuğrul Bey'in huzuruna çıkmasını sağlamışlardır. Tuğrul Bey'in şehre gelişinin ertesi günü Kadı Saîd, yeni hükümdarı selamlamak üzere ailesi ve talebelerinin de içinde bulunduğu büyük bir kalabalıkla Tuğrul Bey'in yanına varmıştır****. Kadı Saîd, Sultan Mesud'un tahtına oturmuş olan Tuğrul Bey'in huzuruna çıkarak ona güzel sözler söylemiş ve hükümdarlığını kutlamıştır. Ayrıca Tuğrul Bey'e adaletten ayrılmamasını tavsiye ederek ona nasihatlerde bulunmuştur. Tuğrul Bey'de Kadı Saîd'in vermiş olduğu bu nasihatlere uyacağını söyleyerek, bu memlekette yeni ve yabancı olduklarını bu sebepten dolayı kadının kendilerine yardımcı olmasını istemiştir. Kadı Saîd'de bunu kabul ederek Tuğrul Bey'in huzurundan ayrılmıştır (Beyhakî, 2019: 519-520; Köymen, 2011: 265; Akbaş, 2011: 129; Akkuş ve Zeki, 2016: 195).

* Sûrî ve Hamdûy Nîşâbur'dan ayrıldıktan sonra Gazne'ye gitmek istemişler fakat yolların güvenli olmadığını düşünerek Cürcan'a gitmişler ve bu bölgenin hükümdarı olan Ebû Kâlicâr'a sığınmışlardır. Sultan Mesud, Selçuklu meselesini kesin olarak çözmek için Herat'tan hareket ettiği zaman bunlarda Horasan'a gelerek Sultanın ordusuna katılmışlardır.

** İbrahim Yinal'ın verdiği cevapta Tuğrul Bey'den büyüğümüz ve adil bir padişah diye bahsetmesi kazanılan zaferden sonra toplanan kurultayda Selçukluların Tuğrul Bey'i kendilerine hükümdar olarak seçtiklerini açık olarak ortaya koymaktadır. (Beyhakî, 2019: 518; Köymen, 2011: 262-263)

*** İbnü'l-Esir, Tuğrul Bey adına “es-Sultânü'l-muazzam” unvanıyla okunan hutbenin tarihini yanlış olarak Mayıs-Haziran 1037 yılı olarak vermektedir. (İbnü'l-Esir, 1991: 367)

**** Kadı Saîd'in buradaki gözlemleri hayli ilginçtir. Herhangi bir saray düzeninin olmaması ilk dikkat çekilen şey olmuştur. Tuğrul Bey'e herkesin söz söylemesi ve isteyen herkesin istediği gibi konuştuğundan bahsedilmesi elbette o zamana kadar her şekilde oturmuş bir devlet yönetimi ve adabına alışmış olan bu insanları ilk başta rahatsız etmiştir. (Beyhakî, 2019: 519; Köymen, 2011: 265)

Kadı Saîd'in her ne kadar Selçuklu taraftarı olmasa da şartların gelişiminden dolayı bu durumu kabullenmek zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Buna karşın Tuğrul Bey, Kadı Saîd'e hürmet göstererek onu makamında bırakmıştır. Sultan Mesud, Selçuklular üzerine bizzat yürüyüp Nîşâbur şehrine tekrar hâkim olduğu zaman (1040 yılı başı) onu karşılamaya çıkanlar arasından kadı Saîd'de bulunmuştur. Bu olaydan bir süre sonrada kadı Saîd vefat etmiştir.

3.3.Ebu'l-Kasım Ali Buzgânî

Kaynaklarda Ebu'l-Kasım Ali'nin ismi, Buzgân kumandanı (Sâlâr-ı Buzgân), Horasan Âmil'i* ve Tuğrul Bey'in veziri gibi farklı unvanlarla birlikte zikredilmiştir (Beyhakî, 2019: 518; Reşidü'd-din, 2011: 108; Zahîrü'd-dîn Nîşâbüri, 2018: 88; Taneri, 1967: 86; Alican, 2014: 5). Bununla birlikte kaynaklar Ebu'l-Kasım'ın tarihi hüviyetinin ortaya çıkarılması ve tespit edilmesi bakımından oldukça yetersizdirler. Yine de Beyhakî'nin, Ebu'l-Kasım hakkında vermiş olduğu bilgiler bizce çok önemli olup onun Büyük Selçuklu devletinin kuruluşunda oynamış olduğu rolü açıkça ortaya koymaktadır**.

Beyhakî'nin Nîşâbur'un Selçuklular tarafından ele geçirilmesi hakkında Nîşâbur Sahib-i Berîd'inin*** ağzından aktardığı bilgiler konumuz açısından çok önemlidir. Burada verilen bilgilerden Horasan'ın elden çıkmasında ve Selçukluların bir siyasi güç haline gelmesinde Horasan Sahibi Divanı Sûrî birinci derecede sorumlu tutulmuştur (Beyhakî, 2019: 518). Hiç şüphesiz ifade edilen bu düşünce abartılı olmakla birlikte bir gerçeği gözler önüne sermesi bakımından kayda değerdir. O da Sûrî'nin Horasan'da ki yönetiminden ve uyguladığı siyasetten bir takım Gazneli idarecilerinin rahatsız olduğu gerçeğidir. Zalim bir kişi olarak tasvir edilen Sûrî'nin, idaresi altındaki görevlilere baskı uyguladığı ve onların nefretini kazandığı anlaşılmaktadır. Başına buyruk ve keyfi bir yönetim sergileyen Sûrî'nin gazabına uğramış komutanlardan biri olarak zikredilen Ebu'l-Kasım'ın, Sûrî'nin Nîşâbur'dan ayrıldığı sırada ona katılmamasının sebebini de burada aramak gerekir (Beyhakî, 2019: 518).

Kaynaklarda becerikli ve zeki biri olarak tanımlanan Ebu'l-Kasım'ın Gaznelilerin Horasan yönetiminden memnun olmaması dolayısıyla Selçuklularla irtibata geçerek onları Nîşâbur'a davet ettiğini ve bu yönde çaba sarf ettiğini söyleyebiliriz. Nitekim onu, İbrahim Yinal'ı Nîşâbur'da karşılamak için yapılan hazırlıklarda en önde görmekteyiz. Ayrıca Tuğrul Bey adına şehirde hutbe okutulmasında aldığı önlemleri de bu açıdan ele alabiliriz. Her ne kadar İbrahim Yinal, Nîşâbur'a herhangi bir direnişle karşılaşmadan girmiş olsa da yanında iki yüz-üç yüz civarında asker bulunmaktaydı. O zamana kadar Nîşâbur'da hutbeler hep Sultan Mahmud ve onun ölümünden sonrada oğlu Sultan Mesud adına okuna gelmişti. İbrahim Yinal'ın hutbeyi Tuğrul Bey adına değiştirme teşebbüsü halkı galeyana getirebilir ve şehirde Selçuklu hâkimiyeti başlamadan bitebilirdi. İşte böyle bir tehlikenin farkında olan Ebu'l-Kasım derhal harekete geçerek şehirde üç-dört bin kişilik bir askeri kuvvet meydana getirmeyi başarmıştır (Beyhakî, 2019: 518; Köymen, 2011: 263; Taneri, 1967: 86; Yazar, 2016: 137). Bu sayede İbrahim Yinal önemli bir tepkiyle ve isyan hareketiyle karşılaşmadan şehirde hutbeyi Tuğrul Bey adına okutabilmiştir.

Bu olaydan bir hafta sonra şehre gelen Tuğrul Bey'in habercilerinin getirdiği mektuplardan biri de doğrudan Ebu'l-Kasım'a yazılmıştır (Beyhakî, 2019: 519). Bu mektubun içeriği hakkında bir bilgimiz olmasa da bu olay bir bakıma Ebu'l-Kasım'ın Tuğrul Bey tarafından bilindiğinin ve yaptıklarından haberdar olunduğunun göstergesidir. Tuğrul Bey şehre geldikten iki gün sonra Ebu'l-Kasım'ı yapmış olduğu hizmetlerden dolayı ödüllendirmiştir. Ona vilayet vermiş, hil'at giydirmiş, bizzat kendisinin hazırladığı zırhlı kaftan ve ceket ile Türk geleneğine uygun olarak altın eyer hediye etmiştir (Beyhakî, 2019: 520; Taneri, 1967: 86; Köymen, 2011: 265-266). Ebu'l-Kasım kendisi için yapılan bu merasimden sonra Tuğrul Bey'in yanından ayrılarak evine dönmüştür. Bu olay bize açık bir şekilde Selçuklu hizmetine giren ilk Gazneli devlet adamının Ebu'l-Kasım olduğunu göstermektedir. Bu andan itibaren Tuğrul Bey'in bir emiri olan Ebu'l-Kasım'a hangi vilayetin verildiği ve tam olarak görevinin ne olduğunu bilmemekteyiz. Bununla birlikte Çağrı Bey kardeşi Tuğrul Bey ile görüşmek için 1039 yılında Nîşâbur'a geldiği zaman

* Amillerin görevi şehir ve kasabaların mali işlerine bakmak ve vergi tahsil etmektir. (Nuhoglu, 1995: 300)

** Köymen, Büyük Selçuklu devletinin kuruluş sürecinde Ebu'l-Kasım'ın oynamış olduğu role dikkat çekmektedir. (Köymen, 2011: 272-274)

*** Berid teşkilatının görevi, devlete ait haberleri açık veya gizli bir şekilde divan-ı risalete ulaştırmak ve böylece sultanı devletle alakalı işlerden haberdar etmektir. (Nuhoglu, 1995: 279-280)

Ebu'l-Kasım'ın Nîşâbur'da bulunması onun görev yerinin bu şehir olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda Çağrı Bey'in Nîşâbur'da bulunduğu süre boyunca konaklama masraflarının karşılanması işlerini yürüten kişi de bizzat Ebu'l-Kasım olmuştur (Beyhakî, 2019: 533; Köymen, 2011: 283; Alican, 2014: 5-6).

3.4. İmam el-Muvaffak el Bestâmî

Nîşâbur'un Selçuklular tarafından ele geçirilmesi olayında ismi geçen ve Selçuklular lehine rol oynayan bir diğer kişi de İmam Muvaffak'tır. Nîşâbur'un önde gelen âlimlerinden biri olan İmam Muvaffak, hadis âlimi ve şafilere reisi olarak zikredilmektedir (Beyhakî, 2019: 516-517; Köymen, 2011: 261; Agacanov, 2006: 158; Piyadeoğlu, 2017: 65).

İmam Muvaffak'ın Nîşâbur'un Selçukluların eline geçişi sırasında Ebu'l-Kasım'la beraber hareket ettiği görülmektedir. İbrahim Yinal, Nîşâbur kapısına dayandığı zaman izleyecekleri yolu tespit etmek için kadı Saîd'in evine giden âyan arasında İmam Muvaffak'ta bulunmuş ve kadı Saîd'in fikrini desteklemiştir. İbrahim Yinal'ın karşılanması için yapılan hazırlıklarda rol oynayan İmam Muvaffak onu karşılamaya çıkanlar arasında da yerini almıştır (Beyhakî, 2019: 518; Köymen, 2011: 263; Piyadeoğlu, 2017: 65). İmam Muvaffak'ın Selçuklular lehine çalıştığının ilk somut kanıtı ise Tuğrul Bey'in şehre gelmeden önce özel olarak göndermiş olduğu iki mektuptan birinin de İmam Muvaffak'a yazılmış olmasıdır*. Bu bir bakıma Tuğrul Bey nazarında, şehirdeki askeri kanadın Ebu'l-Kasım, dini kanadın ise İmam Muvaffak tarafından temsil edildiğini göstermektedir. Tuğrul Bey Nîşâbur'a geldiği zaman onu karşılayanlar arasında olan İmam Muvaffak, Ebu'l-Kasım'la birlikte Sultan'ın yanından bir an olsun ayrılmamışlardır. Tuğrul Bey de zaten bu iki kişiyle istişare ederek her bir sözünü bunlara söylemiştir.

Sultan Mesud bu süreçte Nîşâbur'dan gelen haberler üzerine şehrin ileri gelenlerinin Selçuklularla işbirliğini yapmasını önlemek için bir takım önlemler almıştır. Buna göre o şehrin ileri gelenlerine mektuplar göndererek kısa süre içinde Horasan'a yürüyeceğini bildirmiştir**. Burada dikkati çeken nokta ise İmam Muvaffak'a herhangi bir mektubun gönderilmemesidir***. Bu durum İmam Muvaffak'ın açık bir şekilde Selçuklu taraftarı olması ve bu yöndeki gayretleri ile doğrudan ilgili gözükmektedir. Sultan Mesud Selçuklular üzerine yürüyüp Nîşâbur şehrine geldiği zaman şehrin bütün ileri gelenleri onu karşılamaya çıkmışlardır. Buradaki tek istisna İmam Muvaffak'ın Sultan Mesud'u karşılayanlar arasında olmamasıdır. O, Sultan Mesud Nîşâbur'a gelmeden önce Selçuklularla birlikte şehirden ayrılmayı tercih etmiştir (Beyhakî, 2019: 574; Köymen, 2011: 320).

3.5. Hatip Ebu İsmail Sabunî

Nîşâbur'un önde gelen âlimlerinden biri olan Sabunî, kaynaklarda şeyhülislam, muhaddis, müfessir, hatip, vaiz gibi unvanlarla birlikte zikredilmiştir (Aruçi, 2008: 359). Sabunî, hadis alanında kendini geliştirerek uzun yıllar Nîşâbur'un büyük camiiinde ders okutmuş ve Horasan bölgesinde büyük saygı görmüştür (Aruçi, 2008: 359). Bununla birlikte oldukça sade bir hayat yaşayarak kendini tamamen ilme vermiştir.

Sabunî'nin burada bizi ilgilendiren tarafı kaynağımızda geçtiği şekliyle Nîşâbur'da Tuğrul Bey adına okutulan hutbede oynadığı roldür. Nîşâbur Sâhib-i Berîd'i Ebu'l-Muzaffer-i Cumahî, Gazne'ye göndermiş olduğu mektupta (11 Ağustos 1038) hatip Ebu İsmail Sabunî'nin Ebu'l-Kasım'la birlikte Tuğrul Bey adına şehirde hutbe okutmak için çok gayret gösterdiklerine dair bilgi vermiştir (Beyhakî, 2019: 518). Fakat yazılan mektuptan anladığımız kadarıyla halktan gelen tepkiler üzerine bu isteklerinde başarılı olamamışlardır. Oldukça muğlak bir şekilde anlatılan bu olayın tam olarak ne zaman meydana geldiğine dair bir bilgi verilmemiştir. Bununla birlikte bu teşebbüsün İbrahim Yinal'ın şehre girmesinden önce meydana geldiği muhakkaktır. Bizce bu girişim Serahs yenilgisinin Nîşâbur'a ulaşmasından sonra Sûrî'nin şehirden ayrılmasının bir sonucu olarak meydana gelmiştir. Ortaya çıkan bu durum karşısında Sabunî ve

* Diğer mektup yukarıda da bahsedildiği gibi Ebu'l-Kasım'a yazılmış olup her iki mektubun içeriği hakkında kaynakta herhangi bir bilgi verilmemektedir. (Beyhakî, 2019: 519; Köymen, 2011: 264)

** Sultan Mesud yazdırmış olduğu mektuplarda elli bin atlı ve piyade ve üç yüz fil ile Horasan'a hareket etmek üzere olduğunu belirterek Türkmenler meselesini çözmeden Gazne'ye dönmeyeceğinin bildirmiştir. (Beyhakî, 2019: 520; Merçil, 1989: 68; Köymen, 2011: 278)

*** Kaynakta açık bir şekilde isim verilerek İmam Muvaffak'a mektup yazılmadığı ifade edilmiştir. (Beyhakî, 2019: 520)

Ebu'l-Kasım harekete geçerek şehirde meydana gelmiş olan otorite boşluğundan yararlanmak istemişlerdir. Netice de başarısız olan bu girişim İbrahim Yinal'ın Nîşâbur'a girmesinden sonra gerçekleştirilmiştir.

Tuğrul Bey adına hutbe okutmak için Cuma gününü bekleyen İbrahim Yinal'a bu süreçte Ebu'l-Kasım'la, Hatip Sabunî yardımcı olmuşlardır. Ebu'l-Kasım herhangi bir olaya mahal vermemek için topladığı kuvvetlerle önlem alırken Sabunî'de bizzat hutbeyi Tuğrul Bey adına okuyan kişi olmuştur (Beyhakî, 2019: 518-519; Köymen, 2011: 264; Piyadeoğlu, 2017: 65). Böylece Tuğrul Bey'in Sultan ilan edilmesi resmen gerçekleşmiş ve hükümdarlığı meşru bir zemin üzerine oturmuştur. Bu olaydan sonra Sabunî'nin Selçuklularla olan ilişkisi hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmamakla birlikte onun 1057 yılına kadar Nîşâbur'da yaşadığını ve burada vefat ettiğini bilmekteyiz.

3.6. Ebu'l-Muzaffer-i Cumahî

Burada bahsedeceğimiz bir diğer kişide yaşanan bu olaylar sırasında Gaznelilerin Nîşâbur Sâhib-i Berîd'i* olan Ebu'l-Muzaffer-i Cumahî'dir. Biz, Selçuklu kuvvetlerinin Nîşâbur'a gelişi, İbrahim Yinal'ın şehrin teslimi konusunda Nîşâbur ileri gelenleri ile yaptığı müzakereler ve bu sürecin devamında yaşanan gelişmelerden Beyhakî'nin verdiği bilgiler sayesinde haberdar olmaktadır. Bununla birlikte Beyhakî bu bilgileri Nîşâbur Sâhib-i Berîd'i olan Ebu'l-Muzaffer-i Cumahî'nin Gazne'ye gizli olarak göndermiş olduğu raporlara dayanarak vermiştir. Bu sebeple Cumahî'nin bu süreçte oynadığı rol olayların anlaşılması ve tahlil edilmesi bakımından gayet önemlidir. Bu raporlar sayesinde Nîşâbur'un Selçukluların eline geçiş süreci sadece tarihi olarak aydınlatılmakla kalmamakla Cumahî'nin olayların gelişimi sırasında oynadığı rolde açığa kavuşmaktadır.

Sûrî'nin Nîşâbur'daki idaresinden ve baskısından Cumahî'nin de rahatsız olduğu bu sebepten dolayı onunda Ebu'l-Kasım gibi Sûrî ile arasının iyi olmadığı anlaşılmaktadır. Bu yüzden Cumahî, Sûrî'den çekindiği ve korktuğu için onunla birlikte hareket etmemiş ve Sûrî Nîşâbur'dan ayrılırken ona katılmamıştır (Beyhakî, 2019: 511). Bununla birlikte Cumahî, Ebu'l-Kasım gibi Selçuklularla işbirliği yapmamış bunun yerine o, Gaznelilere bağlı kalmayı tercih ederek Nîşâbur'da saklanmıştır. Cumahî yaşanan olaylar sırasında şehirdeki Alevilerin (Ali soyundan olanlar) nakibi olan Seyyid Zeyd'in evine sığınarak Selçuklulardan kendini gizlemiştir (Beyhakî, 2019: 520; Köymen, 2011: 266). Buradan fırsat buldukça Gazne'ye raporlar göndererek Nîşâbur'daki durum ve Selçukluların idareleri hakkında bilgiler vermiştir. Serahs savaşından sonra 1040 yılının başına kadar Nîşâbur'un Selçukluların elinde kaldığı düşünülürse bu uzun zaman zarfı içinde Cumahî'nin kendini gizlemeyi başarması hayli dikkat çekicidir. Bu durum Nîşâbur'da görünürde Selçuklulara itaat eden fakat gerçekte Gaznelilere bağlı olan bir kitlenin de mevcut olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Şehrin ileri gelenlerinden biri olan ve Cumahî'ye evini açan Seyyid Zeyd'in bunlardan biri olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Sultan Mesud Kasım 1039 yılında Herat'tan Selçuklular üzerine hareket ettiği zaman ona karşı koyamayacağını anlayan Tuğrul Bey yanındaki kuvvetlerle birlikte şehri terk etmek zorunda kalmıştır. Bu fırsattan yararlanmak isteyen Cumahî saklandığı yerden çıkarak Alevilerin nakibi ile birlikte Sultan Mesud adına şehre tekrar hâkim olmaya çalışmış fakat bunda başarılı olamamıştır. Cumahî böyle bir gayretle ortaya çıktığı zaman şehir ileri gelenleri ona karşı gelerek ayaklanmışlar ve şehirde kargaşa çıkmasına sebep olmuşlardır (Beyhakî, 2019: 571-572). Şehirde Selçuklulardan hiçbir kimsenin kalmamasına rağmen Cumahî'nin bu amacına ulaşamaması Nîşâbur halkının Selçuklu yönetimine alışması ve benimsemesinin bir sonucu olarak görülebilir. Bu yüzden Sultan Mesud, şehirde tekrar kontrolü sağlamak için Ebu Sehl Hamdûy ve Sûrî'yi Nîşâbur'a göndermek zorunda kalmıştır (Beyhakî, 2019: 571-572).

4.Sonuç

Selçukluların, Gaznelilerin hâkimiyetindeki Horasan'a girmeleri bölgenin siyasi dengelerini değiştirmiştir. Bu olayın hemen akabinde Gazneli ordusunun Nesâ'da yenilgiye uğratılması, Selçukluların Horasan'da siyasi bir aktör haline gelmelerini sağlamıştır. 1038 yılında Selçukluların elde ettiği Serahs galibiyeti ise Gaznelilerin Horasan'daki askeri gücüne büyük bir darbe vurmuştur. Bunun sonucunda

* Berid teşkilatının görevi, devlete ait haberleri açık veya gizli bir şekilde divan-ı risalete ulaştırmak ve böylece sultanı devletle alakalı işlerden haberdar etmektir. (Nuhoglu, 1995: 279-280)

meydana gelen otorite boşluğunu iyi değerlendiren Selçuklular, Gaznelilerin Horasan'daki merkezi olan Nîşâbur şehrini ele geçirmişlerdir.

Nîşâbur'daki Gazneli bürokrasisi ve şehrin ileri gelenleri ortaya çıkan bu durum karşısında farklı tavırlar takınmışlar ve kendilerine göre bir takım siyaset izlemişlerdir. Bu kişiler arasında başta Gazneliler adına şehrin idaresinden sorumlu olan Sûrî olmak üzere Kadı Saîd, Ebu'l-Kasım, İmam Muvaffak, hatip Sabunî, Cumahî ve Seyyid Zeyd'in isimleri ön plana çıkmıştır. Subaşı'nın Serahs'da yenilgiye uğradığı haberini alır almaz Selçukluların ilk hedefinin Nîşâbur olacağını bilen Sûrî, buradaki askerlerle birlikte hızlıca şehirden ayrılmıştır. Sûrî'nin, Selçuklular tarafından suçlanma ve cezalandırılma korkusuyla bu şekilde hareket ettiğini söyleyebiliriz. Nîşâbur Sâhib-i Berîd'i Cumahî ise Nîşâbur'da kendini gizlemeyi başararak bir nevi Gazneliler adına şehirde casusluk yapmıştır. Kadı Saîd ve Seyyid Zeyd gibi şehirde dini nüfuzu ve makamı olan kimseler ise ilk başta İbrahim Yinal ve Tuğrul Bey'in Nîşâbur'a gelişlerinde onları karşılamaya çıkmayarak Selçuklulara mesafeli yaklaşmışlardır. Fakat bu durum uzun sürmemiş ve Tuğrul Bey'in huzuruna gelerek onun hükümdarlığını kutlamak zorunda kalmışlardır. Bununla birlikte Kadı Saîd ve Seyyid Zeyd ortaya çıkan bu duruma geçici gözüyle bakarak Sultan Mesud'un bir şekilde şehre tekrar hâkim olacağını düşünmüşlerdir. Öte yandan İmam Muvaffak ve hatip Sabunî gibi şehrin diğer dini temsilcileri ise Selçukluların Nîşâbur'u ele geçirmeleri sürecinde onlar lehine çalışarak Selçukluların şehirde egemenlik tesis etmelerine yardımcı olmuşlardır. Selçukluların şehre hâkim olmasında en büyük katkı ise hiç şüphesiz Ebu'l-Kasım'dan gelmiştir. Ebu'l-Kasım doğrudan Selçukluların hizmetine girerek onlar adına faaliyette bulunmuştur. Nîşâbur gibi önemli bir merkezin Selçukluların eline geçme sürecinde ve devamında yaşananlara baktığımızda onların ne denli akıllıca bir siyaset takip ettiklerini de görmekteyiz. Nîşâbur'a hâkim olan Selçuklular, burada uyguladıkları siyasetle yağmacı ve zalim bir topluluk olmadıklarını, bunun yerine devlet felsefesine ve liderlik vasıflarına sahip kişiler olduklarını da ortaya koymuşlardır.

Kaynakça

- Agacanov, Sergey Grigoreviç. Selçuklular, çev. Ekber N. Necef-Ahmet R. Annaberdiyev, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2006.
- Agacanov, Sergey Grigoreviç. Oğuzlar, çev. Ekber N. Necef-Ahmet Annaberdiyev, İstanbul, Selenge Yayınları, 2010.
- Ahmed Bin Mahmûd. Selçuknâme, çev. Erdoğan Merçil, İstanbul, Bige Kültür Sanat Yayınları, 2011.
- Akbaş, M. (2011). “XI. ve XII. yüzyılda Nîşabur”, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.
- Akkuş, M. ve Zeki İ. (2016). “Târih-i Beyhakî'ye Göre Selçuklu-Gazneli İlişkileri ve Selçuklu Algısı”, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, sayı: 5, s. 181-204.
- Alican, M. (2014). “Selçukluların Erken Döneminde Vezirlik Kurumu”, AÜSBED, 7 (16): 1-16.
- Alkan, Ö. (2014). “Zeynü'l-abbâr'ın tercüme ve değerlendirmesi”, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı
- Aruçi, M. (2008). Sâbûnî. DİA, (C. XXXV, s. 359-360). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bahcivan, S. (2012). Üstüvâî. DİA, (C. XLII, s. 395-396). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bahcivan, S. (2008). Sâidî Ailesi. DİA, (C. XXXV, s. 581-583). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Barthold, Vassiliy Vladimiroviç. Moğol İstilasına Kadar Türkistan, çev. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul, Kronik Yayınları, 2017.
- Beyhakî. Târih-i Beyhakî, çev. Necati Lugal, Ankara, TTK Yayınları, 2019.
- Bundarî, Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi (İmad Ad-dîn Al-Kâtib Al-İsfahânî'nin Al-Bondârî Tarafından İhtisar Edilen Zubdat Al-Nuşra Va Nuhbat Al 'Usra Adlı Kitabının Tercümesi), çev. Kıvameddin Burslan, Ankara, TTK Yayınları, 2016.
- Divitçioğlu, Sencer. Oğuz'dan Selçuklu'ya (Boy-Konat ve Devlet), İstanbul, Eren Yayınları, 1994.
- Genç, Reşat. Karahanlı Devlet Teşkilatı, Ankara, TTK Yayınları, 2002.
- Hamdullah Müstevfi-yi Kazvinî. Târih-i Güzide, çev. Mürsel Öztürk, Ankara, TTK Yayınları, 2018.
- Hunkan, Ömer Soner. Türk Hakanlığı (Karahanlılar), İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayınları, 2011.

- İbnü'l-Esîr. el Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi, C. 9, çev. Abdülkerim Özeydın, İstanbul, Bahar Yayınları, 1991.
- Köymen, Mehmet Altay. Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, C. I, Ankara, TTK Yayınları, 2011.
- Merçil, Erdoğan. Gazneliler Devleti Tarihi, Ankara, TTK Yayınları, 1989.
- Minhâc-i Sirâc el-Cûzcânî. Tabakât-ı Nâsirî Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Hârezmşâhlar, çev. Erkan Göksu, Ankara, TTK Yayınları 2015.
- Minorsky. Hudûdü'l-Âlem Mine'l-Meşrik İlel-Magrib, (çev. Abdullah Duman-Murat Ağarı), İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2008.
- Mîrhând, Ravzatu's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye), çev. Erkan Göksu, Ankara, TTK Yayınları, 2015.
- Müneccimbaşı, Ahmed. b. Lütfullah, Câmîu'd-düvel, Selçuklular Tarihi, C. I, çev. Ali Öngül, İstanbul, Kabalcı Yayınları 2017.
- Necef, Ekber. Karahanlılar, İstanbul, Selenge Yayınları, 2005.
- Nuhoğlu, G. (1995). "*Beyhaki Tarihi'ne göre Gaznelilerde devlet teşkilatı ve kültür*", Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.
- Özgüdenli, Osman Gazi. Selçuklular, Büyük Selçuklu Devleti Tarihi, C. I, Ankara, İsam Yayınları, 2017.
- Piyadeoğlu, Cihan. Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi, Çağrı Bey, İstanbul, Timaş Yayınları, 2017.
- Râvendî. Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr, çev. Ahmet Ateş, C. I, Ankara, TTK Yayınları, 1999.
- Reşîdü'd- dîn Fazlullah. Cami'ü't- Tevarih, çev. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş, İstanbul, Selenge Yayınları, 2011.
- Sadrüddîn Ebu'l-Hasan Ali İbn Nâsır İbn Ali el-Hüseyinî. Ahbârü'd-Devleti's-Selçûkiyye, çev. Necati Lügal, Ankara, TTK Yayınları, 1999.
- Sümer, Faruk. Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1999.
- Taneri, A. (1967). "*Büyük Selçuklu İmparatorluğunda Vezirlik*", DTCFD, V (8-9): 75-186.
- Turan, Osman. Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2005.
- Yazar, N. (2016). "*Büyük Selçuklular Döneminde Nîşabur'un Siyasi Durumu*", İslâmî Araştırmalar Dergisi, 27 (2): 134-147.
- Yazıcızâde Ali, Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oğuzname-Selçuklu Tarihi), çev. Abdullah Bakır, İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2017.
- Zahîru'd-Dîn Nîşâbü'rî, Selçuknâme, çev. Ayşe Gül Fidan, İstanbul, Kopernik Yayınları, 2018.